

ПРИПИНЕННЯ ПРАВА КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЛЕЮ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

TERMINATION OF THE RIGHT TO USE LAND: A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

Вівчаренко О.А., д.ю.н.,
професор кафедри трудового, екологічного
та аграрного права, заступник директора
Навчально-науковий юридичний інститут
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Мороз Г.В., к.ю.н.,
доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права
Навчально-науковий юридичний інститут
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті здійснено порівняльно-правовий аналіз підстав припинення різних видів права землекористування: постійного землекористування, оренди землі, емфітевзису, суперфіцію та сервітуту. Встановлено спільні та відмінні ознаки зазначених видів права землекористування. Досліджено підстави припинення: права оренди землі відповідно до Закону України «Про оренду землі», сервітуту, емфітевзису та суперфіцію – згідно з нормами Земельного кодексу України та Цивільного кодексу України, а також права постійного користування землею – відповідно до норм Земельного кодексу України.

Зазначено, що в Україні правове регулювання припинення права землекористування базується на загальних положеннях Земельного кодексу України та спеціальному законодавстві. Проаналізовано зміст статті 141 Земельного кодексу України та встановлено, що положення цієї статті не охоплюють усі види права землекористування, що створює прогалини у правозастосуванні та тлумаченні норм права. Також встановлено підстави припинення права користування землею, що втратили актуальність у зв'язку із внесеними змінами до земельного законодавства.

Акцентовується увага на правових неузгодженостях юридичної термінології у статті 141 Земельного кодексу України. Зокрема, вказано на проблеми правового розмежування понять «вилучення», «відчуження» та «викуп» земельних ділянок. У ході дослідження також виявлено недостатню узгодженість між нормами земельного та цивільного законодавства щодо строків і термінів дії земельних прав. Розглядається необхідність приведення норм у відповідність, з урахуванням того, що земельне законодавство є спеціальним при регулюванні земельних правовідносин. Пропонується застосувати чітку ієрархію між загальними та спеціальними нормами, які передбачають підстави припинення права землекористування.

Встановлені проблемні аспекти правового регулювання припинення права землекористування зумовлюють необхідність його вдосконалення. Результати дослідження спрямовані на покращення механізмів правового регулювання права землекористування, що сприятиме ефективному використанню земельних ресурсів і захисту прав суб'єктів земельних відносин.

Ключові слова: землекористування, землекористувачі, припинення права землекористування, припинення права оренди землі, припинення права постійного землекористування, припинення прав на землю, підстави припинення прав на землю.

The article provides a comparative legal analysis of the grounds for the termination of various types of land use rights: permanent land use, land lease, emphyteusis, superficies, and servitude. Common and distinctive features of these types of land use rights have been identified. The grounds for termination have been examined: the right to lease land under the Law of Ukraine "On Land Lease"; servitude, emphyteusis, and superficies under the provisions of the Land Code of Ukraine and the Civil Code of Ukraine; as well as the right to permanent land use under the provisions of the Land Code of Ukraine.

It is noted that in Ukraine, the legal regulation of the termination of land use rights is based on the general provisions of the Land Code of Ukraine and special legislation. The content of Article 141 of the Land Code of Ukraine has been analyzed, revealing that this article does not cover all types of land use rights, creating gaps in law enforcement and interpretation. Additionally, outdated grounds for the termination of land use rights have been identified, which have become obsolete due to amendments to land legislation.

Attention is drawn to legal inconsistencies in the legal terminology of Article 141 of the Land Code of Ukraine. In particular, issues related to the legal distinction between the concepts of "withdrawal," "alienation," and "expropriation" of land plots are highlighted. The study also reveals insufficient consistency between land and civil law provisions regarding the duration and terms of land rights. The necessity of aligning legal norms is considered, given that land law is a specialized field in regulating land relations. It is proposed to establish a clear hierarchy between general and special legal norms that determine the grounds for the termination of land use rights.

The identified problematic aspects of the legal regulation of land use rights termination necessitate improvements. The research results are aimed at enhancing the mechanisms of legal regulation of land use rights, which will contribute to the efficient use of land resources and the protection of the rights of land relations subjects.

Key words: land use, land users, termination of land use rights, termination of land lease rights, termination of permanent land use rights, termination of land rights, grounds for termination of land rights.

Постановка проблеми. Ефективне управління земельними ресурсами вимагає чіткого визначення не лише підстав виникнення прав на землю, а й підстав їх припинення. Належне правове регулювання сприяє забезпеченню стабільності у земельних відносинах, захисту прав власників та користувачів земельних ділянок, а також сталому землекористуванню. Право землекористування в Україні реалізується у різних видах, таких як оренда, постійне користування землею, емфітевзис, суперфіції та сервітут. Кожен вид має свої особливості, правову природу та підстави припинення. Тому важливо дослідити припинення різних видів права користування землею з урахуванням усіх правових характеристик.

Мета дослідження – провести порівняльний аналіз підстав припинення різних видів права землекористування, виявити їхні спільні та відмінні ознаки, а також окреслити проблеми та перспективи вдосконалення законодавчого регулювання у цій сфері. Такий підхід дозволить розробити ефективні правові механізми для врегулювання земельних відносин у сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження правового регулювання припинення прав на землю були предметом розгляду таких науковців як: О. В. Слісєєвої, Н. В. Ільків, А. М. Мірошниченко, В. В. Носіка, Т. О. Коваленко, В. І. Семчика, М. В. Шульги та інших.

Однак комплексний аналіз підстав припинення права землекористування залишається поза увагою наукової спільноти та потребує додаткового вивчення.

Виклад основного матеріалу. Дослідження припинення права землекористування потребує визначення спільних і відмінних характеристик різних видів права землекористування. Постійне землекористування, емфітевзис, суперфіцій та сервітут є обмеженими речовими правами [1]. Водночас право оренди землі має ознаки як речового, так і зобов'язального права, тому немає сформованої практики його віднесення до речових чи зобов'язальних. Право постійного користування земельною ділянкою, згідно з ч. 1 ст. 92 Земельного кодексу України, має безстроковий характер (далі – ЗКУ України). Відсутність заздалегідь встановленого строку права постійного землекористування, на думку вчених, з одного боку, надає цьому виду права землекористування сталого характеру, а з іншого – підвищує ступінь стабільності правомочностей постійного землекористувача [2, с. 193]. Сервітут, відповідно до ч. 2 ст. 98 Земельного кодексу України та ч. 2 ст. 403 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ України), може встановлюватися на певний строк чи без визначення строку. Згідно з ч. 6 ст. 102-1 ЗКУ України та ст. 408, 413 ЦКУ України строк користування земельною ділянкою державної, комунальної та приватної власності для сільськогосподарських потреб (емфітевзис), а також строк користування земельною ділянкою державної чи комунальної власності для забудови (суперфіцій) не може перевищувати 50 років [3; 4]. Оренда землі, відповідно до ст. 13 Закону України «Про оренду землі» має строковий характер [5]. Підстави виникнення права землекористування також залежать від виду права користування землею. Наприклад, відповідно до ст. 92, ст. 125 ЗКУ України, право постійного користування землею виникає на підставі рішення уповноважених органів державної влади чи місцевого самоврядування, залежно від форми власності на землю, та підлягає державній реєстрації [3]. Право оренди землі, згідно з ч. 1 ст. 93, ст. 125 ЗКУ України, виникає на підставі договору оренди землі з моменту державної реєстрації цього права. Відповідно до ч. 1 ст. 102-1 ЗКУ України, емфітевзис і суперфіцій виникають на підставі договору. Також суперфіцій може виникати на підставі заповіту. Згідно з ч. 1 ст. 100 ЗКУ України та ч. 1 ст. 402 ЦКУ України, сервітут може встановлюватися договором, законом, заповітом або рішенням суду [3; 4].

На думку дослідників, основні відмінності між правом оренди землі і правом емфітевзису та суперфіцій полягають у тому, що останні можуть відчужуватися на підставі цивільно-правових договорів [6, с. 173]. Водночас, відповідно до ч. 5 ст. 95 ЗКУ України, право оренди земельної ділянки сільськогосподарського призначення також може відчужуватися та передаватися у заставу (іпотеку) її користувачем. Як видається, розмежовувати оренду землі, емфітевзис та суперфіцій можна не тільки за формальними ознаками, а й за їх спрямованістю. Наприклад, метою укладення договору оренди землі є бажання орендаря здійснювати підприємницьку та інші видів діяльності. Право емфітевзису дозволяє використовувати земельні ділянки для задоволення сільськогосподарських потреб, а суперфіцій – для будівництва будівель та споруд. Таким чином, залежно від мети, особа може обрати той вид права землекористування, який задовольнить її інтереси.

Інститут права землекористування в Україні створює правову основу для ефективного використання земельних ресурсів. Кожний вид права землекористування має свої особливості, які регулюються нормами земельного та цивільного законодавства. Для стабільності відносин землекористування важливим є дотримання вимог державної реєстрації, відповідне оформлення та врахування правових обмежень. Тому пропонується дослідити підстави припинення кожного виду права землекористування та порівняти їх із підставами

припинення права користування земельною ділянкою, визначеними у статті 141 ЗКУ України.

Оренда землі є найпоширенішим видом права землекористування, а орендні правовідносини, в тому числі їх припинення, регулюються нормами ЗКУ України та Законом України «Про оренду землі». Перелік підстав припинення оренди землі визначений у ст. 31 Закону України «Про оренду землі». Відповідно до ч. 1 ст. 32 Закону України «Про оренду землі», договір оренди також може бути розірваний за рішенням суду на підставах, визначених цим законом, Земельним кодексом України та іншими законами України [5].

Підстави припинення сервітуту передбачені у ст. 102 ЗКУ України та ст. 406 ЦКУ України, які частково збігаються в обох нормативно-правових актах, проте варто звернути увагу на ті, які відрізняються [3; 4]. Наприклад, у ст. 406 ЦКУ України передбачено, що сплив строку, на який було встановлено сервітут, є підставою його припинення. Водночас, відповідно до п. «г» ч. 1 ст. 102 ЗКУ України, припинення сервітуту пов'язане із закінченням терміну його встановлення. Зауважимо, що поняття «строк» та «термін» не є тотожними, а позначають період та момент у часі відповідно. Відтак виникає логічне зауваження щодо використання різних понять, при визначенні підстав припинення одного виду права землекористування. Також звертаємо увагу на п. «а» ч. 2 ст. 102 ЗКУ України, відповідно до якого власник земельної ділянки, щодо якої встановлено земельний сервітут, може вимагати припинення його дії в судовому порядку у випадку припинення підстав його встановлення [3]. Водночас, згідно з ст. 406 ЦКУ України, припинення обставин, які стали підставою для встановлення сервітуту, є підставою припинення сервітуту, що не потребує звернення власника земельної ділянки до суду [4]. У ч. 2 ст. 406 ЦКУ України передбачено, що сервітут також може припинятися за рішенням суду на вимогу власника майна за наявності обставин, які мають істотне значення [4]. Зазначимо, що у земельному законодавстві не визначено такої підстави для припинення земельного сервітуту. З наведеного можна зробити висновок, що між нормами земельного та цивільного законодавства, які регулюють відносини припинення сервітуту, існує ряд відмінностей, які можуть негативно вплинути на відносини землекористування. У цьому випадку можна наголосити на необхідності належного застосування норм земельного та цивільного законодавства. На думку Н. О. Багай, «застосування норм земельного і цивільного законодавства при регулюванні земельних правовідносин повинно базуватись на пріоритетності норм спеціального земельного законодавства перед нормами загального цивільного законодавства, а не навпаки» [7, с. 163]. Відтак доцільно привести норми у відповідність з урахуванням того, що земельне законодавство є спеціальним під час регулювання земельних правовідносин.

Аналіз підстав припинення емфітевзису та суперфіцій, визначених у ч. 9, 10 ст. 102-1 ЗКУ України та ст. 412, 416 ЦКУ України, дозволив встановити дублювання підстав припинення зазначених прав в обох нормативних актах. Звертаємо увагу на п. 3 ч. 1 ст. 416 ЦКУ України, згідно з яким припинення суперфіцій також можливе у випадку відмови землекористувача від права користування. Зауважимо, що у законодавстві не визначено добровільну відмову від права як підставу припинення оренди землі та емфітевзису. Хоча, відповідно до п. «а» ч. 1 ст. 141 ЗКУ України, добровільна відмова від права є підставою припинення права користування земельною ділянкою. Слід підкреслити, що право постійного землекористування, сервітут та суперфіцій (за винятком земель державної чи комунальної власності) можуть бути безстроковими. В такому випадку, добровільну відмову від зазначених прав можна розглядати як підставу припинення безстрокового права землекористування.

Згідно з п. «б» ч. 1 ст. 141 ЗК України, вилучення земельної ділянки є підставою припинення права користування земельною ділянкою. Формально вилучення земельної ділянки мало б бути підставою припинення усіх видів права землекористування, проте детальний аналіз положення дозволяє зробити інші висновки. Перше, на що звертається увага, – це на поняття «вилучення земельної ділянки». Поняття «вилучення земельної ділянки» вживається поряд з поняттями «викуп земельної ділянки для суспільних потреб» та «примусове відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності». Аналіз ст. 147, 148-1, 149 ЗК України дозволяє стверджувати, що вилучення земельних ділянок, викуп та примусове відчуження земельних ділянок є підставами припинення різних видів права землекористування [3]. Згідно з ст. 1 Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» викуп та відчуження земельних ділянок полягає у передачі (переході) земельної ділянки приватної власності у державну чи комунальну власність за плату [8]. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» вилучення майна – це позбавлення державних підприємств, державних господарських об'єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном [9]. Тобто вилучення земельної ділянки характеризується позбавленням права господарського відання чи оперативного управління (право власності зберігається), а примусове відчуження та викуп земельних ділянок полягає у позбавленні права приватної власності з подальшим припиненням права користування. Іншими словами, вилучення земельної ділянки є підставою припинення права користування землями державної та комунальної власності, тоді як викуп і відчуження є підставами припинення права користування приватними земельними ділянками.

Відповідно до п. «в» ч. 1 ст. 141 ЗК України, припинення діяльності релігійних організацій, державних чи комунальних підприємств, установ або організацій, за винятком випадків перетворення державних підприємств, згідно з статтею 120-1 ЗКУ, є підставою припинення права користування земельною ділянкою. Як передбачено у ч. 2 ст. 92 ЗК України, постійними землекористувачами можуть бути релігійні організації України, установи та організації, які належать до державної та комунальної форм власності [3]. Зважаючи на викладене, можна припустити, що ця підстава припинення права землекористування стосується виключно права постійного землекористування, оскільки відображає наслідки припинення суб'єкта постійного землекористування. Право оренди землі припиняється у разі смерті фізичної особи-орендаря або ліквідації юридичної особи-орендаря, а сервітут може припинятися у випадку смерті особи, на користь якої було встановлено особистий сервітут. Підстави припинення зазначених земельних прав не передбачають згадки про релігійні організації чи державні/комунальні підприємства, установи та організації.

Серед підстав припинення права землекористування окреме місце посідають ті, що пов'язані з порушенням землекористувачами норм земельного законодавства. Йдеться, зокрема, про використання земельної ділянки способами, які суперечать екологічним вимогам, використанню її не за цільовим призначенням, систематична несплата земельного податку [2, с. 197]. Вважаємо за можливе розмежувати підстави припинення права землекористування залежно від характеру порушень – ті, що порушують норми земельного права, та ті, що суперечать екологічним вимогам землекористування. На нашу думку, відповідно до п. «г», «д», «е» ч. 1 ст. 141 ЗК України, до

першої категорії можна віднести: використання земельної ділянки не за цільовим призначенням, систематичну несплату земельного податку чи інших платежів, а також використання земельної ділянки у спосіб, що порушує вимоги охорони культурної спадщини. До другої категорії, згідно з п. «г» ч. 1 ст. 141 ЗК України, належать випадки використання землі способами, які суперечать екологічним вимогам [3].

Згідно з п. «е» ч. 1 ст. 141 ЗК України, набуття іншою особою права власності на жилий будинок, будівлю або споруду, які розташовані на земельній ділянці, є підставою припинення права землекористування. Відповідно до ч. 4 ст. 120 ЗК України та ч. 3 ст. 7 Закону України «Про оренду землі», у разі набуття права власності на об'єкт нерухомого майна, розміщений на земельній ділянці, що перебуває у користуванні на праві оренди, емфітевзису, суперфіцію у відчужувача (попереднього власника), до набувача одночасно переходить право оренди, емфітевзису, суперфіцію земельної ділянки, на якій розміщений такий об'єкт [3]. Відповідно до ч. 5 ст. 120 ЗК України, у разі переходу права оперативного управління, господарського відання на об'єкт нерухомого майна державної власності, що розміщений на земельній ділянці, яка перебуває у постійному землекористуванні, таке право переходить особі, до якої перейшло право оперативного управління, господарського відання на такий об'єкт [3]. Відповідно до роз'яснень суддів Верховного Суду, «особа, яка набула право власності на це майно, фактично стає орендарем земельної ділянки, на якій воно розміщене у тому ж обсязі та на умовах, як і у попереднього власника. При цьому договір оренди цієї земельної ділянки щодо попереднього її користувача (попереднього власника нерухомого майна) припиняється на підставі договору, за яким новим власником набуто право власності на розташоване на цій земельній ділянці майно, тобто договір оренди не підлягає розірванню» [10]. Натомість відбувається перехід права оренди землі, емфітевзису та суперфіцію до іншої особи. Оскільки перехід зазначених прав не означає припинення права як такого, а лише його перехід від однієї особи до іншої, підстава, визначена у п. «е» ч. 1 ст. 141 ЗК України, є неактуальною.

Відповідно до п. «ж» ч. 1 ст. 141 ЗК України, підставою припинення права користування земельною ділянкою є передача приватному партнеру або концесіонеру нерухомого майна, розташованого на земельній ділянці, яка перебуває в користуванні державного чи комунального підприємства в рамках державно-приватного партнерства або концесії. Відповідно до ч. 4 ст. 94 ЗК України, передача концесіонеру або приватному партнеру будівель, споруд, іншого нерухомого майна державних та/або комунальних підприємств, установ, організацій є підставою припинення права постійного користування на земельні ділянки [3]. Водночас відповідно до ч. 1 ст. 8 Закону України «Про державно-приватне партнерство», у межах державно-приватного партнерства чи концесії можливим є укладення договорів оренди, емфітевзису та суперфіцію, які припиняються на підставі припинення (розірвання) договору укладеного в рамках державно-приватного партнерства (концесії) [11]. Також аналогічні положення передбачено у п. 5 ч. 9 ст. 102-1 ЗК України та ч. 1 ст. 31 Закону України «Про оренду землі», згідно з якими припинення дії договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства, щодо договорів емфітевзису, суперфіцію та оренди землі, укладених у рамках такого партнерства є підставою припинення зазначених прав. Отже, якщо в межах державно-приватного партнерства укладаються договори оренди, емфітевзису чи суперфіцію, вони припиняються після припинення (розірвання) договору про державно-приватне партнерство (концесію). Натомість право постійного користування припиняється у випадку передачі земельної ділянки концесіонеру або приватному

партнеру для здійснення державно-приватного партнерства або концесії.

Відповідно до п. «з» ч. 1 ст. 141 ЗК, припинення права користування надрами у разі закінчення встановленого спеціальним дозволом на користування надрами строку користування надрами (у разі передачі земельної ділянки державної, комунальної власності користувачу надр для здійснення діяльності з користування надрами) є підставою припинення права користування земельною ділянкою [3]. Тобто, це положення застосовується лише для припинення права користування землею державної та комунальної власності, що було надано для надрокористування. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 18-1 Кодексу України про надра, земельні ділянки не можуть передаватися у постійне користування будь-якій особі, крім користувача надр [12]. З наведеного випливає, що користувач надр може набути право постійного користування землею, однак в межах суб'єктного складу, визначеного у ч. 2 ст. 92 ЗК України. На практиці користування земельною ділянкою для надрокористування може також оформлюватися договором оренди чи сервітуту.

Відповідно до п. «и» ст. 141 ЗК України, підставою припинення права користування земельною ділянкою є невиконання акціонерним товариством або товариством з обмеженою відповідальністю, 100% акцій (часток) якого належить державі, вимог, визначених статтею 120-1 ЗКУ [3]. Згідно з ч. 4 ст. 120 ЗК України, основною вимогою до таких юридичних осіб є переоформлення земельної ділянки з постійного користування в оренду. Відповідно, якщо право постійного землекористування не буде переоформлене в оренду, воно припиняється на підставі рішення органу виконавчої влади, а земельна ділянка (щодо земель сільськогосподарського призначення – право її оренди) виставляється на земельні торги [3]. Аналіз норм земельного законодавства свідчить, що п. «и» ст. 141 ЗК України стосується тільки права постійного користування земельною ділянкою.

Підстави припинення права постійного землекористування, оренди землі, емфітевзису, суперфіцію та сервітуту

можна поділити на загальні та спеціальні. За загальним правилом, ст. 141 ЗК України мала б містити загальні підстави, що застосовуються до всіх видів права землекористування та різних форм власності на землю. Проте, «складається така ситуація, при якій зміст статті, яка за своєю назвою має охоплювати якомога більш широке коло підстав припинення права землекористування, фактично не відповідає своїй назві» [13, с. 285]. На думку провідних науковців земельного права, перелік підстав, визначений у ст. 141 ЗК України, є вичерпним, тобто інші юридичні факти, не перераховані у цій статті, не можуть розглядатися як підстави припинення права користування земельною ділянкою [14, с. 428]. Детальне дослідження статті 141 ЗК України засвідчило, що передбачені в ній підстави є, переважно, підставами припинення права постійного землекористування та обмежуються державною і комунальною формою власності на землю.

Висновки. Аналіз особливостей постійного землекористування, оренди землі, емфітевзису, суперфіцію та сервітуту демонструє відмінності у підставах припинення цих прав. Оскільки кожен вид права землекористування має свої специфічні ознаки, підстави припинення також відрізняються. Попри наявність статті 141, яка мала б містити загальні підстави припинення права користування землею, норми цієї статті, за незначними винятками, регулюють припинення права постійного землекористування та обмежуються землями державної та комунальної власності. Також нами виявлено проблемні питання щодо використання юридичної термінології у нормах земельного та цивільного законодавства. У зв'язку з цим пропонується узгодити норми Земельного кодексу України та Цивільного кодексу України між собою. Також необхідно чітко визначити зміст статті 141 ЗК України – чи вона регулює лише припинення права постійного землекористування, чи її слід доповнити нормами про загальні підстави припинення всіх видів права землекористування незалежно від форми власності на землю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст. 553.
2. Семчик В. І., Кулинич П. Ф., Шульга М. В. Земельне право України: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2008. 600 с.
3. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27.
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
5. Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 № 161-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 46. Ст. 280.
6. Шульга М. В., Багай Н. О., Гордеев В. І. Земельне право: підручник. Харків: Право, 2013. 520 с.
7. Багай Н. О. Застосування земельного, цивільного та господарського законодавства при вирішенні земельних спорів. *На сторінці земельного ладу: до 20-річчя Земельного кодексу України*: тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції (онлайн/офлайн формат) (м. Київ, 26 листопада 2021 р.). Київ: Друкарня Друкарик, 2021. С. 162-164.
8. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 № 4765-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 36. Ст. 420.
9. Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів: Закон України від 03.03.2022 № 2116-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 15. Ст. 107.
10. Дроботова Т. Перехід прав на земельну ділянку під об'єктом нерухомості. Правовий практикум. Київ: Верховний Суд, 15 березня 2019. URL: <https://www.supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Drobotova.pdf>.
11. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 40. Ст. 524.
12. Кодекс України про надра: Закон України від 27.07.1994 № 132/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340.
13. Киреева І. В. Окремі питання вдосконалення норм земельного законодавства стосовно припинення прав на землю. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. № 1. 2020. С. 280-286.
14. Семчик В. І. Земельний кодекс України: науково-практичний коментар. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 676 с.